

## 4. Vězeňská psychologie. Uvěznění, problémy adaptace, psychické a sociální důsledky pobytu ve vězení

---

Uvěznění člověka může v současné době probíhat jako:

- a) **vzetí do vazby** – člověk je zatčen a soud na něj uvalí vazbu, obviněný se ocitá ve vazební věznici. I když je oficiálně proklamována presumpce nevin, jsou tito lidé podrobena často větším omezením (korespondence, návštěvy, telefonování atd.) než odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody

**Důvody vazby upravuje § 67 Trestního řádu č. 141/1961 Sb.:**

Obviněný smí být vzat do vazby jen tehdy, jestliže z jeho jednání nebo dalších konkrétních skutečností vyplývá důvodná obava,

- a) **že uprchne nebo se bude skrývat**, aby se tak trestnímu stíhání nebo trestu vyhnul, zejména nelze-li jeho totožnost hned zjistit, nemá-li stálé bydliště anebo hrozí-li mu vysoký trest (tzv. útečková vazba),  
b) **že bude působit na dosud nevyslechnuté svědky** nebo spoluobviněné nebo jinak mařit objasňování skutečností závažných pro trestní stíhání, nebo (tzv. vazba koluzní)  
c) **že bude opakovat trestnou činnost**, pro niž je stíhán, dokoná trestný čin, o který se pokusil, nebo vykoná trestný čin, který připravoval nebo kterým hrozil (tzv. vazba předstižná).

- b) **odsouzení na svobodě a přímý nástup do výkonu trestu odnětí svobody** – méně často odsouzený nastoupí sám do výkonu trestu na základě výzvy soudu (je to bráno následně jako plus k žádosti o podmíněné propuštění), častěji pak za asistence policie,  
c) **převod z vazby do výkonu trestu pro pravomocném odsouzení** – prakticky to znamená, že se vězeň přemístí z vazební cely do cely odsouzených, provedou se všechny vstupní procedury a dispečerem je odsouzený určen a následně eskortován do věznice k výkonu trestu,  
d) **nástup do výkonu trestu s pobytem na svobodě po předchozí vazbě.**

Nástup do vazební věznice/věznice je vždy spojen s:

- zátěžovou situací ze ztráty svobody, obav z budoucnosti, nejistoty apod.,
- výrazným životním zlomem, zejména u prvovězňených,
- společenskou stigmatizací (*nálepka „kriminálního“ i když i tady se doba mění, a co dříve byla ostuda, znamená dnes v některých sociálních skupinách „vstupenku mezi elitu“*), spojenou s možnými sociálními dopady (rozpad rodiny, ztráta zaměstnání, ztráta přátel, výčitky rodiny),
- frustrací potřeb (např. bezpečí, lásky, sexu, zájmů...)
- nutnosti strpění řady zátěžových situací (pobyt v malém prostoru, soužití s různými lidmi, strpění nepříjemných úkonů – např. osobní prohlídky),
- ztrátou soukromí a intimity.

Také je třeba zmínit se o nikoliv ojedinělých případech, kdy je člověk z vazby propuštěn proto, že se prokáže jeho nevina. Okolí se zpravidla spokojí s konstatováním, „že mu nic neprokázali, ale kdo ví, jak to celé bylo, jen tak, pro nic za nic by ho nezavřeli“ apod., což je zřetelná stigmatizace. Touto stigmatizací daleko více trpí skutečně nevinný a jeho blízcí, než ten, kdo sice trestný čin spáchal, ale chyběly proti němu důkazy.

Trest je spolu se svým protikladem, tedy odměnou, jedním ze dvou základních **výchovných prostředků**. Účelem trestu v oblasti forenzní psychologie a práva je **ochrana společnosti** před pachateli trestných činů, ale jeho poslání je nutné vidět i v **oblasti preventivní** (odrazení člověka od páchaní trestné činnosti pod pohrůzkou sankce) a **resocializační**.

### Problémy adaptace

Mnozí vězni po nástupu do vězení upadají do krize, která tuto změnu, kdy se ze svobodného člověka stává vězeň, provází. Platí to především o těch, kteří se do vězení dostávají poprvé

v životě a prožívají tzv. „šok z izolace“. Uvězněním dochází k narušení obvyklé životní situace, člověk je z ní doslova vytržen a současně nucen zvykat si na něco zásadně jiného.

### Člověk mimo vězení

- je převážně hlavním aktérem své činnosti,
- je relativně nezávislý, více méně si dělá, co chce,
- sám si udržuje svůj rytmus a řadí do něho určitou pravidelnost,
- má přiměřenou a posilovanou sebedůvěru, protože dělá to, co chce a zpravidla umí, což mu přináší výsledky i uspokojení,
- je v živé sociální interakci,
- pobývá ve známém a přívětivém prostředí, má možnost výběru prostředí, případně úniku,
- má široký rozsah zájmů o práci, společenské dění, koníčky a zábavu,
- zpravidla rozumí svému psychickému stavu a ovládá jej,
- v jeho citovém stavu zpravidla převládají kladné emocionální zážitky,
- žije v poměrně široké a provázané časoprostorové dimenzi, kde spolu koexistuje minulost, přítomnost a budoucnost.

### Vězeň

- je objektem zacházení zvenku, je na něho vykonáván režimový a další nátlak,
- je závislý, dělá, co je mu umožněno, dovoleno nebo přikázáno,
- životní rytmus mu určují jiní (personál, spoluvězni) a jde o rytmus pro něho nezvyklý,
- sebedůvěra je snižována, člověk nic nedělá, nebo dělá to, co nechce, neumí či co se mu protiví, co ho neuspokojuje,
- výrazná je sociální izolace a styk s neznámými lidmi nebo s lidmi, kterým se nedá vyhnout a o které nestojí,
- pobyt v nepřívětivém a neznámém prostředí, minimální možnost změny,
- okruh zájmů se zúžil na uspokojení nejzákladnějších potřeb, často jde jen o náhradní uspokojování,
- v začínající krizi z uvěznění nerozumí svému psychickému stavu, ztrácí nad ním vládu a kontrolu,
- v jeho citovém stavu dominuje soubor negativních zážitků,
- intenzivně žije jen v přítomnosti, budoucnost je nejistá, očekávaná s obavami, minulost je často ztracena.

Krise z uvěznění je postupně zvládána pomocí osobních adaptačních mechanismů. Převládají formy pasivní adaptace (**schopnost přizpůsobit se**), méně formy adaptace aktivní a tvořivé (**schopnost přizpůsobit si**).

Typický průběh krize z uvěznění má tato stádia:

1. **propuknutí krize** – je obvykle spojeno s uvězněním, **jde o bezprostřední reakci na vlastní akt uvěznění**. Mívá podobu protestního chování – hysterického křičení či pláče nebo naopak jako slabost, apatii, projevů malomyslnosti a deprese. Vězeň je zmaten, obtížně se v novém prostředí orientuje. Je dán na celu mezi ostatní. Ti se jej zpravidla ujímají a radí mu.
2. **popírání krize** - člověk se chová navenek „**jako by se nic nestalo**“. Je utlumený, apatický, někdy, zejména u mladých vězňů přichází pozérství – hraje si na cynika, siláka, tvrdého a ostříleného hochu. Svou pozici mezi ostatními si buduje pomocí výmyslů o závažnosti trestné činnosti či známostmi vlivných osob. V chování se tato forma projevuje drzostí vůči vězeňskému personálu.
3. **zajetí krizí** – je centrální etapou celkové krizové situace. Člověk se postupně s krizí vyrovnává a vyvazuje se z ní. Postupně nachází základ pro adaptaci na podmínky, které

se nedají změnit. Přijímá novou situaci a nachází v ní svůj prostor pro náhradní reagování a uspokojení.

4. **vyrovnání se s krizí** – následuje až po částečném „vyvázání se“ člověka ze zajetí krizí. Je to období hledání, často pokusem a omylem, jak přijmout novou situaci. Ve vězení může mít i podobu počínající prizonizace (*o tomto později v samostatném bloku*) či nepravého konformismu. Nápadně rychlá, tzv. pozitivní a bezproblémová adaptace na vězeňské prostředí nebývá vždy nejlepším signálem pro budoucnost vězněného jedince.
5. **odeznění krize** vede zpravidla ke smíření se s danou situací. Na vyrovnání se s krizí usuzujeme tehdy, když vězeň dokáže myslet na situaci svého uvěznění tak, aby ho to neničilo a zároveň dokáže myslet i na něco jiného.

### Typy nejčastějších reakcí vězněných osob

1. **reakce trestající navenek, která je**
  - a) namířena proti vězeňskému personálu **formou fyzickou** (přímý útok) **nebo formou verbální** (výhrůžky, kverulace, stížnosti)
  - b) namířena proti dalším vězněným osobám např. formou šikany atd.
2. **reakce trestající dovnitř:** sebeobviňování, sebepoškozování, hladovky, pokusy o sebevraždu. Autoagresivní projevy mohou mít demonstrativní povahu nebo mohou být pokusy o vydírání personálu (např. vězeň se tak domáhá přemístění do jiné věznice). *O tomto tématu bych chtěla hovořit ideálně osobně, včetně statistik a kazuistik, je to určitě na samostatné téma ...*
3. **reakce netrestající vůbec – úniky: únik přímý, fyzický** (může být realizován pokusem o útěk nebo úplným přiznáním, někdy i toho, co nespáchal), **únik nepřímý psychický** (stažené chování, únik do fantazie, únik k droze, únik do psychických i somatických nemocí, časté dekompenzace psychického stavu atd.).

Mobilizace obranných frustračních mechanismů se dále pak projevuje vyvoláním racionalizace, projekce a jiných obranných mechanismů. Obviněný úměrně délce vazby své činy omlouvá, přikrášluje motiv svého činu, hledá sám před sebou i společností vhodnou omluvu svého činu. Zároveň přisuzuje chyby ostatním, svaluje na ně vinu a svou s odstupem času popírá. **S délkou pobytu ve vazbě klesá věrohodnost výpovědi obviněného.**

### Možné negativní sociální důsledky uvěznění

- nebezpečí vzájemné demoralizace vězňů samotných,
- posiluje otrlost, lhostejnost, podlézavost,
- zpřetrhání sociálních vztahů nejen neužitečných, ale hlavně sociálně užitečných,
- sociální stigmatizace jako překážka resocializace a zejména úspěšné reintegrace do společnosti,
- narušení volných vlastností vězňů: sebeovládání, samostatnost, schopnost rozhodování, namísto toho nastupuje výchova k nesamostatnosti...
- růst zadluženosti,
- homosexuální orientace.

**Domácí úkol č. 4: zamyslete se a napište mi minimálně 3 faktory, které snižují schopnosti adaptace vězněné osoby.**